

BUDAPEST – EURÓPAI METROPOLISZ, VAGY NEMZETI FŐVÁROS?

Cságly Ferenc

DLA, BME Középülettervezési Tanszék
epstudio@epstudio.hu

A kérdés vonatkozhat a jelenre. Mi ma Budapest? Nemzeti főváros csupán, vagy egyben európai metropolisz is? És vonatkozhat a jövőre, a terveinkre is, azaz hogyan szeretnénk Budapestet a jövőben látni? Mint nemzeti fővárost, mint európai metropolisszá fejlődő nemzeti fővárost, vagy esetleg csak mint európai metropoliszt? A jelenre vonatkozó kérdés talán könnyebben megválaszolható. A jövőre vonatkozó változat azonban jóval tágasabb. A mi vagy milyen legyen a jövő Budapestje kérdésre adható válasz akkor lesz korrekt, ha tágasabb értelmekre is vonatkozik, mint maga Budapest. Ez a nagyobb tágasság lehet konkrét, mint Magyarország, a magyar nemzet jövőképe, vagy lehet elvontabb, mint például a városok evolúciójának általános urbanisztikai problémája. A kérdés így tulajdonképpen további kérdésekre bontható: a méret kérdése (azaz város vagy metropolisz), és a hovatartozás kérdése (azaz lokális vagy globális). Ezek megválaszolása után lehet megkísérelni, hogy választ adjunk a címben feltett kérdésre.

Első kérdés: a méret

A város vagy metropolisz kérdés első fokon a méret kérdése, ez pedig szorosan összefügg a városfejlődéssel általában. Anélkül, hogy Ádámnál és Évánál kezdve sokszor hallott dolgokat ismételnénk, egy kicsit mégis vissza kell lépniünk az időben. A kezdeti városokra általában jellemző volt a *kiismerhetőség*. Ez a jellemző főleg a méretekkel

kapcsolatos, illetve a méretek és az emberi befogadóképesség viszonyával. A kezdeti, ideális város akkora, hogy minden egyes városlakó alaposan megismerheti, és ez az ismeret megnyugtatóan be is tölti a feladatát. Tehát sem nem nagyobb, sem nem kisebb. Ha ugyanis nagyobb lenne, akkor már nem ismerhető meg teljességében, nyugtalanságot okozó megismerhetetlen elemei maradnának. Ha pedig kisebb lenne, akkor meg teljessége nem töltené ki a befogadóképességet, hiányérzet, feloldásra vágyó feszültség keletkezne.

A kezdeti város terjedelme az emberi psziché szempontjából ideális volt. Sok helyen és hosszú ideig ezért az urbanizáció fejlődésére nem a városi méretek növekedése volt a jellemző, hanem – természeti analógiák alapján – a városok számának szaporodása. E korai időszakokban a természet és ember bensőséges kapcsolatából nyilván nemcsak a tételes környezetismeret fakadt, hanem a természetes gondolkodás általános bölcsessége is, például annak felismerése, hogy a természetben minden egyednek megvan a maga optimális mérete. Az evolúció pedig nem az egyed méreteinek, hanem az egyedek számának növekedését, azaz a szaporodást jelenti. A régészet eredményeiből tudjuk, hogy a kezdeti ősvárosok, a levantei Jerikó, Mureibit, a zagroszi Gandzs Dare, az anatóliai Çatal Hüyük – bár sokat alakultak és sokszor átépültek – mégis évezredek (!) át nagyjából azonos méretűek

voltak. Általában azt lehet mondani, hogy a városok fejlődését ebben az időszakban nem a növekedés, hanem a szaporodás jellemezte. Ez a szakasz vagy fejlődési jellemző nyilván nem keretezhető pontos évszámokkal vagy egzakt földrajzi határokkal. Az archaikus Görögországban még javában a városok szaporodása jellemző, amikor Mezopotámiában már romokban állnak a hajdani sumér-akkád birodalom méreteiben lenyűgöző nagyvárosai, Ur, Uruk, Eridu, Akkád. Róma és Alexandria, a két ókori metropolisz emléke még eleven, amikor Toszkánában, Umbriában vagy Provence-ban a városok hosszan őrzik arányos méreteiket. Mindenesetre igaz, hogy az urbanizáció teljes ismert időszakában (az i. e. IX. évezredtől napjainkig) a városok fejlődésének szaporodással jellemezhető szakasza időben jóval hosszabb, mint a városok növekedésével jellemezhető időszak. Mégis ez utóbbi szakasz determinálja alapvetően a mai szemléletet, mely szerint a város fejlettsége elsősorban a nagyságával függ össze.

A városok nagyságának növekedése – szokás szerint – áldást és átkot egyaránt hozott. Átkot azért, mert végérvényesen megszűnt az emberi psziché szempontjából ideális helyzet, a teljes kiismerhetőség állapota, áldást azért, mert többlettartalmakat hozott funkcionális és szimbolikus értelemben egyaránt. Az áldás, a pozitív aspektus könnyen beépül az emberi tudatba, könnyen megszokottá válik, az átkot azonban állandó irritációként jelentkezik. A kiismerhetőség ellehetetlenülése vezetett a mai kor egyik legnagyobb urbanizációs eredetű pszichikai ártalmához, az elidegenedéshez. Az ember befogadóképessége véges. Egy több száz négyzetkilométeren elterülő többmillió nagyváros kiismerése emberileg lehetetlen. Csak egy sokkal kisebb rész dolgozható fel értelmileg-érzelmileg, a maradék ismeretlen marad. Ami ismeretlen az idegen, érdektelen vagy esetenként félelmetes, és így sajátos skizofrénia alakul ki minden nagyvárosi la-

kosban: ugyanazt a várost egyszerre szereti és féli, ugyanaz a város egyszerre meghitt és idegen. A város növekedése nemcsak az emberi psziché vonatkozásában, hanem önnön struktúrájának viszonyában is erős problémákat vet fel. A kisváros és a nagyváros között nemcsak a méretbeli különbségek lényegesek, hanem a strukturálisak is. A kisváros szerkezetében mindennek megvan a maga helye, csakúgy, mint az emberi testben a szerveknek. A növekedés óhatatlanul a hagyományos szerkezet átrendeződésével, mondhatni szétrendeződésével jár. A valaha egységes várostesten belül differenciálódik a belváros és a külváros, éles fizikai és szellemi határokat árkolva az egyes részek közé. A várost belső és külső, szegény és gazdag, felsőbb- és alsóbbrendű részekre osztó szétrendeződés nemcsak fizikai történet, hanem szellemi következményekkel járó jelenség is egyben. Az elittől elkülönített nemkívánatos tartalmi részek, mint a szemét, a tömeges nyomor, a szervezett bűn, a rombolás a városi élet részévé válnak. E hátrányos jelenségek és a város méretei között összefüggés látszik; általában minél nagyobb a város, annál élesebben és tömegesebben jelentkeznek ezek a negatívumok. A város növekedésével járó szétrendeződés többrétű, így nemcsak a strukturális viszonyokat érinti, hanem például a funkcionális tartalmakat is, és ez az egyes városrészek funkcionális aszimmetriáját hozza magával. A hatalmat, a gazdagságot kifejező hivatalok, egyházi intézmények, kulturális létesítmények aránytalan sűrűségben koncentrálódnak a város közepén, míg a kiszolgáló rendeltetések: az ipari, nagykereskedelmi létesítmények a város peremére szorulnak. Kialakulnak a kertvárosok, ezek a kommunális intézményeket szinte teljesen nélkülöző, nagy, művileg alakított lakóterületek. A funkcionális aszimmetria okozta aránytalanságok csak a közlekedés egyre erőteljesebb megnövelésével tarthatók – úgy-ahogy – egyensúlyban. De ennek nagy

ára van; az egyre dinamikusabb közlekedés átalakítja a város életét, és egy sereg új problémát hoz felszínre. Ugyanakkor a felfokozott közlekedési funkció új lehetőségeket is teremt, például a városszéli koncentrált bevásárlónegyedeket. Ezek azonban ismét csak visszahatnak a közlekedésre, tovább terhelve azt. Azt látjuk tehát, hogy a város mértéktelen növekedését a kényszerhelyzetek jellemzik. E kényszerhelyzetek nagy részét megoldani nem lehet, csak felületileg kezelni. De a felületi kezelések idővel önálló problémává duzzadnak, melyeket ismét csak újabb felületi kezelés enyhíthet, és így tovább, a kibogozhatatlanságig.

A városok méretének növekedését természetesen nemcsak az eddig részletezett átkok jellemzik, jár vele áldás is. De ha az átkok aránya halálos lehet, akkor hiába az áldás. A *méret kérdését*, a várost vagy metropoliszt kérdést pedig éppen ez az arány válaszolhatja meg.

Második kérdés: a hovatarozás

A „Budapest: európai metropolisz vagy nemzeti főváros?” kérdés második eleme lehet az európai vagy nemzeti, általában a globális vagy lokális problematikája. Mindennapjainkat és a jövőnket egyaránt meghatározó alapkérdés. Azt jelenti, hogy képesek vagyunk-e megőrizni nemzeti kultúránkat, nemzeti kultúránk elemeit, vagy mindezek beleolvadnak, eltűnnek egy meghatározhatatlan masszában, amit manipulatív módon globális kultúrának vagy multikultúrának neveznek. A kérdés mélyebb rétegei még tágasabbak; elvezetnek a kultúra és a civilizáció viszonyához, azaz odáig, hogy a globalizációs tendencia mennyire tartalmaz szellemi-kulturális lehetőségeket, és mennyire csupán anyagi jellegű, azaz a civilizációt érintő. Még élesebben feltéve a kérdést, a nyilvánvaló anyagi lehetőségek mellett vannak-e egyáltalán kulturális lehetőségei a globalizációnak?

A lokális kultúrák a hely és az ember viszo-

nyában születnek és élnek. A hely mint fizikai környezet és mint szellemi tartalom együttesen hat az ember teljességére, az érzékeire és szellemiségére, és a két oldal kölcsönhatásba kerül. A hely alakítja az embert, az ember a helyet. E bensőséges viszony gyümölcse a kultúra, elszakíthatatlanul kötődik forrásaihoz, a helyhez és a helyet foglaló emberhez. Elszakíthatatlanul, ahogyan genetikailag minden gyermek meghatározott a szülei által. A helyi kultúra ezért csak a hely és az ott élő ember viszonyában értelmezve hiteles. Ugyanakkor a helyi kultúrák érintkezésbe kerülnek egymással, és hatnak egymásra. A hatás eredményeképpen olyan kulturális jelenségek szülehetnek, melyekre már nem a hely jellemző, hanem a kor, melyben létrejöttek. Meghatározottságuk nem téri jellegű, hanem időbeli. Ilyenek például a téri határokön átívelő, időben viszont behatárolt korstílusok, egyáltalán a stílusok. A kultúrák e különös tér-idő rendszerében a téri és időbeli jellegű kultúrák folyamatosan hatnak egymásra, inspirálják egymást. A gótika mint korstílus elsősorban időbeli kulturális jelenség, mégis nagyon más a szülőhelyének mondott Franciaországban, mint a vele szomszédos Angliában, Spanyolországban, Németországban vagy főleg Olaszországban. A XIX. század elején-közepén a romantika szelleme végigsöpört egész Európán, megérintve az építészetet, a képzőművészeteket, a zenét, az irodalmat, a viselkedést, a gondolkodásmódot, a beszédet – a kultúra széles területét. De mennyire más ez a romantika Johann Wolfgang von Goethe tollából, mint Victor Hugótól vagy Walter Scott-tól. Mennyire más Németföldön, mint itt nálunk, Magyarországon. Szépséges, szépséges keveredések térben és időben, szépséges különbségek az egységben. Ma meg úgy tevődik fel a kérdés: globális vagy lokális? De beszélhetünk-e egyáltalán globális kultúráról? Félek, hogy nem. Egyrészt, mert senki nem tudja igazán, hogy mi az. A hívő optimisták talán egy

nagy olvasztótégelynek képzelik, amelyben minden mindennel boldogan egyesül. A hitetlen cinikusok pedig – miközben táplálják az optimisták hitét – tudják, hogy ez így nem megy. Hiszen elvileg sem lehetséges az, hogy minden mindennel keveredjen. Minden anyag minden anyaggal, minden ember minden emberrel, minden kultúra minden kultúrával. Gyakorlatilag az történhet, hogy a keveredés során bizonyos elem vagy bizonyos elemek dominánssá válnak, és kizárják vagy eltüntetik a többieket. És mi ez a globális amalám? Kultúra egyáltalán? A jelekből ítélve nem az. A jelek pedig számosak, elöntik a világot. Filmek, *talk-show*-k, sajtótermékek, reklám és propaganda, ruhák, ételek, szokások, *YES – OKÉ*. Szórakoztatás kultúra helyett, dekoráció művészet helyett, érdek az eszme helyett.

Nincs globális kultúra. Ami van, az globális szórakoztatóipar, globális anyagi érdekek mentén rendeződő műtárgykereskedelem, globális médiabirodalom. Ami van, az csak olyan, mint a kultúra, de nem az. Talán azért, mert elanyagiasodott, mert elvesztette érdekmentes eszmei alapjait. Talán azért, mert elvesztette gyökereit. Elvesztette egyáltalán a földet, amelybe gyökereket mélyeszthetne, a helyet, ahonnan az életet kapja.

A válasz

Ha az emberből indulunk ki, akkor figyelembe kell venni az emberi pszichének és felfogóképességnek megfelelő környezeti nagyságrendeket. A méretek humanizálása nemcsak a várostest redukációjával, valóságos csökkentésével képzelhető el (azaz abszolút értelemben), hanem az egyes városrészek önállóságának növelésével is (azaz relatív értelemben). Ha az egyes részek önállósága növekszik, akkor már nem egy áttekinthetetlen méretű városról (metropoliszról) van szó, hanem több, egyenként áttekinthető méretű város kvázi halmazáról. Az elidegenedett nagyvároson belüli, élhető

kisvárosok halmazáról, mely kapcsolatrendszerben a kisváros a valóságos, átélt, megélt elem, a nagyváros (metropolisz) pedig csupán elvont fogalmi összege a valóságos és eleven részeknek.

Ha az emberből indulunk ki, és a környezet nagyságrendje az ember adottságaihoz alkalmazkodik, akkor az ember képes azt a környezetet étellel – szellemmel, a saját életével – szellemével megtölteni, és a hideg, objektív, materiális tér, étellel és érzelmekkel telített helyé válik. A hely pedig a kultúra létrejöttének – és egyáltalán létének – egyik alapfeltétele. Ha az emberből indulunk ki, akkor egy olyan városfejlesztési stratégia lényegi elemei kezdenek kibontakozni, melyek a két alapkérdésre, a méret és a hovatartozás kérdésére koherens módon egyszerre válaszolnak. E stratégia eszmei lényege az ember és a hely, az ember és a kultúra viszonya, gyakorlati módszere pedig a város méreteinek relatív csökkentése a városrészek önállóságának növelésével. A mottó a „*kevésbé több*”, vagy „*a sok kicsi sokra megy*”.

Ez a felvetés eleve problematikus, mert elvében ellentétes az általában érvényesülő trendekkel, melyek lényege az egység erősítése a részek rovására, azaz a centralizáció. Ellentétes azzal a beállítódással, mely egy ismert óriásplakát szlogenjeként úgy jelenik meg, hogy a „*méret a lényeg*”. Ellentétes például az úgynevezett *Pesti Broadway Projekt*tel, mert szemlélete szerint nem egy kicsi helyen kell tíz színházat összezsúfolni, hanem ez a tíz színház tíz helyen legyen, mondjuk Pesterzsébeten, Mátyásföldön, Óbudán vagy Kelenföldön. És ez a felvetés ellentétes az úgynevezett gazdasági szempontokkal is, mert való igaz, hogy tíz színház a Nagymező utcában olcsóbban megvalósítható és nyereségesebben üzemeltethető, mint tíz különféle periferián. Mert való igaz, hogy egy masztodon nagyságú centralizált üzletház profitja messze meghaladja az

ugyanakkora alapterületen szétszórta működő kiskereskedelem hasznát. Ez a felvetés tehát sok szempontból irreális. De ha nem a hasznot, hanem az embert vesszük alapul, akkor mégis alternatíva lehet, mert menekülést jelenthet abból a kényszerpályából, mely ugyan reális döntések logikus láncolatából áll, mégis egyre embertelenebb világ felé sodor.

Ez a stratégia rögtön felvet egy csomó kérdést is, elsőként például az egész és a rész alapproblémáját, azaz növelhető-e a részek önállósága az egész egységének kockázata nélkül. A kérdés gyakorlati megvalósíthatósága feltételezi, hogy egyrészt meghatározzuk az önálló részeket és önállóságuk mértékét, másrészt definiáljuk az egység elvi feltételeit és gyakorlati felületeit. Azok a városrészek, melyek mint önálló, átélhető nagyságrendű elemek együttesen alkotnák Budapestet, a nagyvárost, lehetnek akár a mai kerületek is. Ez egy könnyen elképzelhető, a folyamatosságot biztosító lehetőség, de nem az elképzelhető legjobb, hosszú távon is érvényes megoldás. Egyrészt azért, mert a kerületek határai többé-kevésbé önkényesen, adminisztratív módon lettek megállapítva, figyelmen kívül hagyva egy sor történeti, szociológiai szempontot. Másrészt azért, mert ezek területe többnyire nagyobb, mint az emberi psziché szempontjából optimális környezeti méret. 1992-ben a Főváros megbízásából elkészült a Budapest Karakterterv Metodika, mely bár a gyakorlati felhasználás igényével készült, elméleti munka maradt. Ennek aktualizálása, továbbfejlesztése segíthetne meghatározni azokat a területeket, melyek az egységes Budapest önálló városrészeivé fejleszthetők. A városrészek szuverenitásának alapmértéke az önálló és teljes körű életképesség. Ez eleve feltételezi az önkormányzatiságot, gyakorlatilag pedig mindazon infrastrukturális feltételt, intézményi hálózatot, melyek az önálló funkcionális működéshez szükségesek. Melyek megléte

esetén az adott városrész élete hasonló lehet egy kisvároséhoz. (Képzeljük el, hogy Budapest területén belül az iskola, méghozzá a jó iskola, mindenütt a közelben van, a gyerek gyalog is elmehet. A gimnázium már távolabb van, de biciklivel a kiépített kerékpárúton nem több öt-tíz percnél. Színházba vagy koncertre, képzőművészeti kiállításra nem kell feltétlenül a „városba” bemenni, ott van helyben, akárcsak az orvosi rendelő vagy az uszoda.)

Az önállóságot önmagában könnyű elképzelni, az önálló részek egységének kérdése nehezebb. Ilyen szempontból Budapest ma centralizált modell szerint működik, azaz fokozottan érvényesíthető az egészre vonatkozó szempontrendszer a részek önállósága felett. A gyakorlatban mégis azt tapasztaljuk, hogy nagyon nehezen jönnek létre és alig érvényesíthetők az egységre vonatkozó döntések, és inkább a részek önálló érdekeit megjelenítő divergens mozgásokat érzékeljük. Így joggal tarthatunk attól, hogy decentralizált modell esetén az egység igényei még ennyire sem érvényesülnének, sőt az egység maga sem is szűnne. Bár ez nagyon logikus feltételezés, mégsem biztos, hogy így történne. Egyrészt az egységet szükségszerűen fenntartaná az egymásra utaltság. Másrészt számos pszichológiai teszt bizonyítja, hogyha az egyén alá van rendelve valamilyen közösségi befolyásnak, akkor az önállóság és szabadság lehetőségeit keresi, viszont ha megkérdőjelezhetetlen az önállósága, akkor közösségeket alakít. Ezért – elvileg – Budapest esetében is elképzelhető valamely decentralizált modell, melyben az önálló részek a szükségszerű egymásra utaltság okán mintegy fenntartánák, működtetnék az egységet.

Az egységnek vannak konkrétan megjelölhető felületei, akár a mindennapi gyakorlat magától értetődő eseteiben, akár elvontabb síkon. A gyakorlati szférában ilyen például minden meglévő infrastrukturális

rendszer közös működtetése, fejlesztése a közlekedési hálózattól a csatornázásig. Ilyen az új rendszerek létrehozása. A város hangulata, élhetősége alapján kiemelhető ezekből a gyalogoszónák, kerékpárutak rendszere, kiegészítve a közterek összefüggő rendezésével. A teljes városi egység közös felülete, praktikus és elvont tartalmakat egyesítve például a Duna, mely valóságosan összeköt, közösít városrészeket, elvont értelemben pedig az egész város éltető forrása. Eszmei értelemben ilyen például *a város helye* a Duna két partján. (Ritkán beszélünk róla, talán nem is tudatosodik, pedig Budapest helye, ezáltal szellemisége-karaktere igen különleges. A nagy folyam két partjánál két különböző világ található: a síkság tág horizontú, végtelenbe nyúló világa és a kedvesen szelíd, változatos, hegyes-dombos vidék. Két különböző világ, két különböző karakter, két különböző génusz. A férfi távolba tekintő, egyenes, átlátható szellemisége, és a nő változékonysága, meghittsége, titkokat rejtő lénye. Itt, a Duna partjainál, a mi városunk helyén egyesül ez a két génusz, mint a tai-csi szimbólumban a jin és a yang. Harmonikus, teljes, hiánytalan alaphelyzet.)

Az egységes Budapestnek vannak olyan átfogó problémái is, melyek nem általánosak ugyan, de azáltal válnak közössé, hogy városrészek sokaságában érvényesek. Ilyen a pesti oldalon a város belső részeit meghatározó beépítési struktúra. Igen sűrű, intenzív, tömbös városszerkezeti rendszer, tele függőfolyosós lakóházakkal. Szlamosodása nemcsak az adott városrész problémája, hanem a teljes városé. Átfogóan közös probléma a paneles lakótelepek rehabilitációja. A város nagyon sok részén épültek azonos elvek alapján, azonos technológiával azonosan monoton, lélektelen lakóterületek. Avulásuk, kiszolgáltatottságuk ugyancsak a rohamos fizikai-szellemi leromlás, a szlamosodás felé vezet. Az önállóságon alapuló egység stratégiájának közös problémái

számosak, egy rövid problémafelvető írás keretében lehetetlen a teljességüket felmérni. Csak illusztrálni lehet talán ezeket néhány részletkérdés kiragadásával.

A Duna a város lényegi eleme, éltetője. A folyó és a nagyváros viszonya a XIX. század végén, a rakpartok kiépítésével vált határozott képpé. Az ősök nagyvonalúságának hála, a rakpartok megépítése nemcsak praktikus célokat szolgált, hanem egyben lehetővé tette a városi ember és a folyó találkozását is. Mára a város elszakadt éltető forrásától. A városlakó számára a folyó mint a város szimbolikus és valóságos közepe, gyakorlatilag megközelíthetetlen, elválasztja tőle az egyre intenzívebb autóforgalom. Ebben a helyzetben mindenki rosszul érzi magát, a gyalogos azért, mert el van szakítva a legszebb közterülettől, az autós azért, mert a szűkös helyen sorozatos dugókban szenved. A jelenlegi elképzelések ezt a problémát a rakpartok szélesítésével, a forgalmi sávok növelésével próbálják orvosolni. Ez a gyalogos még intenzívebb elszigetelése a folyótól, a város teljes elszakítása saját éltető forrásától. Ha az emberből indulunk ki, akkor ez a terv féloldalas, hisz csak az autós emberre gondol, a gyalogosra nem. Diszharmonikus, hisz csak az aktív emberre gondol, a kontemplatívra nem. Így aztán József Attila sem üldögélhetne a rakpart lépcsőin a dinnyehéjat nézve, elmerengve a fecsegő felszínen és a hallgatag mélységeken. Ha abból indulunk ki, hogy a Duna a város számára az élet forrása, akkor képzeljük el, hogy az éltető víz valóban elkezd éltetni a partjait. Képzeljük el, hogy a rakpartokon faszorok nőnek, és fű. És sétálni lehet, pihenni, lemenni a vízhez egészen közel, kicsi gyerekeknek és öregeknek. Képzeljük el, hogy kizöldül a Duna-part, a fák és a fű elérnek a Duna-parti házsorokig, képzeljük el egy folyamatos parkot Óbudától a Lágymányosig, Újpesttől Ferencvárosig. Persze ez az elképzelés irreális. Irreális, ha nem tudunk túllépni az itt és most problémáin.

Irreális, ha alárendeljük magunkat és tevékenységünket a dolgok kényszerének.

A Duna-partok kiépítettsége kép a teljes városról, lehetne úgy fogalmazni, hogy ez a város homlokzata, vagy úgy, hogy ez a város kirakata. A Rakpiac tér (mai Roosevelt tér), az alsó- és a felső Dunasor a XIX. századi Pest ékességei voltak. „*Budáról, körülbelül a' bombaterről tekintve, Pest városa, a' Duna parton elnyúló legpompásabb részével mutatkozik. A' nagyszerű házsor méltó csudát gerjeszt keblünkben, ha elgondoljuk, miként alig 40 évvel ezelőtt terjedelmes mocsárokból nád és sás bujjázkodott, hol jelenleg a' legpompásabb házsor tükrözik a' hullámokon.*” – írta *Hartleben Konrád Adolf* 1845-ben (Alt, 1845). Ez a valóságos és szimbolikus érték hosszú ideig eleven maradt a város számára. Ezt a hagyományt folytatta a modern építészeti eszközökkel az 1930-as években kiépült újlipótvárosi Szent István park. Nem stílus kérdése tehát a Duna-partok beépítése, látványa, hanem a szabályozottság. A jó értelemben vett szabályozottság, mely elsősorban nem a kényszert, hanem a rendet jelenti. Berlin egyesítésének idején igen kemény előírásokat tartalmazó szabályozás lépett érvénybe az Unter den Linden teljes hosszára vonatkoztatva. (Ott ez a város homlokzata vagy a város kirakata.) Az aprólékosan részletes szabályozás ereje megkérdőjelezhetetlen volt, és még olyan öntörvényű építés sztrára is kötelezően érvényes maradt, mint *Frank O. Gehry*, aki kénytelen volt saját egyedi stílusát feladva a közös nyelven szólni.¹ Az eredményt pedig ma már le lehet mérni. Az Unter den Linden arculata, karaktere egységes és adekvát a város szellemiségével. Nálunk nyilván más lenne a szabályozás jellege, mert más a hely, mi magunk is mások vagyunk, és más a város karaktere is. Nagyon szükséges, nagyon időszertű egy egységes vízió alapuló

Duna-part-szabályozás létrehozása, mert kétségben vagyunk, és szaporodnak a diszsonáns jegyek. A Petőfi hídtól délre eső új kiépítés első tömbjei már állnak. Hatalmas, léptéktelen, unalmas házak a legújabb kori spekulációs építkezések szüleményei. Szemben vele a lágymányosi Duna-parton a világhiállítási huzavona eredményeként két kivételesen ronda egyetemi épület, két egymás mellett álló, de egymással szót nem értő monstrum. De van még esély a jóra a Közgazdasági Egyetem *Ybl Miklós* által tervezett épületétől délre lévő Duna-parti részeken, az angyalföldi és újpesti Duna-partokon és másutt.

A *belső városrészek* leglényegesebb problémája a nyomasztóan sűrű, tömbös, keretes városszerkezet, benne a fénytelen és levegőtlen függőfolyosós lakóházakkal. Mind maga a városszerkezet, mind benne a lakóház típus embertelen, egészségtelen, elavult, rohamosan szlamosodik, ezért rekonstrukcióra szorul. A függőfolyosós, avagy „gangos” ház a legkedvezőtlenebb, leglakhatatlanabb lakóház típus. Ha jól tudom, az összes európai főváros közül sajnos Budapest a listavezető a „gangos” házak arányát illetően, ráadásul az európai városok nagy részében teljesen ismeretlen ez a típus. Töméltelen jó szándékú és értelmes építészeti és urbanisztikai tanulmány, terv, írás született már arról, mit lehet tenni ezekkel a reménytelen helyzetben lévő, meghatározóan nagy lakóterületekkel. Hogyan lehetne lazítani feszítő tömörségükön, hogyan lehetne a fény és a levegő által átjártá tenni őket. Hogyan lehetne bontásokkal tágitani a szűkös, keramikokockás udvarokat, nagy összefüggő fásított belső kerteket hozva létre. Hogyan lehetne javítani a lakásminőségen. Hogyan lehetne átstrukturálni a rendeltetéseket, hiszen ami nem alkalmas lakásként, jól tüzemelhet másként. Azaz hogyan lehetne a szükségből erényt kovácsolni. Vannak jó példák, mindig vannak jó példák.² De vagy az anyagi lehetőségek mindig aktuális hiánya,

¹ Frank O. Gehry: Deutsche Genossenschafts Bank, Berlin, 1995–2000.

vagy a szellemi értetlenség miatt mindezideig nem sok történt. Közben a tulajdonviszonyok átalakulása, az ezemi társasházi tulajdonra való szétaprózódás miatt a helyzet szinte teljesen reménytelenné vált. Ezért ma már a probléma megoldásának lényege egy olyan gazdasági konstrukció, melyben lehet esélye az építészeti-városépítészeti feladatok megoldásának.

A *paneles lakótelepek* esete sok tekintetben hasonló. Azaz a problémákra már léteznek válaszok, elvek és tervek, csak éppen azok gyakorlati megvalósulása késik, késik, késik. Példaértékű, hogy az egyesülő Németországban az első feladatok közé tartozott a keleti országrész paneles lakótelepeinek revitalizációja, ahol az lehetséges volt, vagy a bontás, ahol már nem segített más. Nálunk is el kell különíteni a rövid és középtávú terveket a hosszú távúaktól. Rövid és középtávon a rehabilitáció eszközrendszerei érvényesek. Azaz megfelelő hőszigetelés, megfelelő nyílászárók, megfelelő (és alternatív) fűtési rendszerek, új tetőszerkezetek, belső felújítás, visszaparkosítás, és ahol lehetséges, ott részleges bontás. Sok terv és elképzelés született a paneles lakótelepek humanizálására is. Építészeti ötletek a változatosság növelése érdekében, kertészeti ötletek a közterületekre nézve, gazdasági ötletek a kiskereskedelem és a szolgáltatások bővítésére. Rövid és középtávon ezek a szükséges teendők. A hosszú táv a teljes bontás, mert egyrészt idejétmúlttá vált az a lakáskonceptió, mely ezeket a házakat létrehozta, másrészt a tartószerkezet sem időtálló.

²Például a ferencvárosi tömbrekonstrukciók, vagy a még csak tervszinten álló VIII. kerületi Corvin–Szigony projekt.

A terek és utcák élhetősége egyben a város élhetőségét is jelenti. Ha a járdán egymás mellett ketten, hárman is elférünk, ha séta közben normál hangerővel tudunk beszélgetni, ha nem állandóan a lábunk alá kell figyelniünk, nehogy valamibe belépjünk, ha ehelyett például kirakatokat nézegethetünk anélkül, hogy elsodornának, és ha elfáradva egy téren megpihenhetünk, a szemünket szép dolgokon nyugtatva, – nos ez az utcák és terek élhetősége. Megint vannak jó példák,³ de nem elégségesen. Az igazán átütő megoldás ez ügyben egy alapterv, mely a forgalmi hálózattal egyeztetett gyalogoszónák és kerékpárutak rendszerét vázolja a teljes városra vonatkoztatva.

Budapest Európa viszonyában. Hirtelen kitégult világ, megnövekedett dimenziók és lehetőségek. De ha az emberből indulunk ki, akkor nem biztos, hogy kizárólag a hatalmas méretek és lenyűgöző léptékek felé vezet a helyes út. Ha az emberből indulunk ki, és képesek vagyunk elszakadni a sztereotípiáktól, akkor létezik másik választási lehetőség is. Egy másik városfejlesztési stratégia, amelyik a még nagyobb helyett a kicsit kisebb felé tartana, a centralizált helyett a decentralizált felé. Egy másik városfejlesztési stratégia, melynek alanya és tárgya *Budapest, a nemzeti főváros*.

³Liszt Ferenc tér, a Ráday utca, a Szabó Ervin Könyvtár környéke, a Móricz Zsigmond tér és még pár terület.

Kulcsszavak: *méret, identitás (önazonosság), hely, kultúra, civilizáció, globalitás, regionalitás, lokálitás, emberközpontúság, decentralizáció*

IRODALOM

Alt Rudolf (1845): *Buda-Pest. Pesth und Ofen. Előadva 32 eredeti rajzolatban Alt Rudolf által.* (Alt Rudolf litográfiai, rajzolta Sandmann [Franz Xavér].) Pesten, 1845. Hartleben Konrád Adolf sajtája.